

Владислав Татарнјевич

СРЕЋА И СВЕТ

Que serait le récit du bonheur?
Rien que ce qui le prépare, puis
ce qui le détruit, se raconte.

A. Gide, *Immoraliste*

Пошто смо размотрили компоненте срећног живота, ред је да пређемо на нови део: на опис саме среће. То значи, према прихваћеној дефиницији, на опис живота с позитивним билансом које прати трајно и потпуно задовољство. Али, то је тежак задатак: јер, живот човека — срећан, као и онај који то није — сувише је компликован да би се могао описати.

Штавише: сувише је разноврстан; један живот се разликује од другог. Сваки опис би овде био егземпларан опис. Не би био сличан опису биљке који даје ботаничар; такав опис је један, а примењује се на безброј примерака. Описује се некакав срећан живот, без гаранције да ће му други срећан живот бити сличан. Ако се срећан живот може уопште описати, онда само овај или онај живот, а не срећан живот уопште.

Опис нечега тако индивидуалног и компликованог био би пре ствар романописца него научника. Али романописци га нерадо описују. Богато представљају перипетије које воде срећи, али, кад доведу до ње, најчешће прекидају причу. Несрећа је за њих углавном тема која их више пасионира.¹⁾ Толстој је на почетку **Ане Карењине** писао да је срећа једне срећне породице слична свим другим, док је несрећа у свакој породици другачија. И, ако романописац и научник одустају од описивања среће, онда из сасвим супротних разлога: један само зато што је, наводно, једна срећа сувише слична другој, а други зато што је мало слична.

У састав срећног, исто као и несрећног живота, улазе разноврсни догађаји који се одигравају у свету. Али, у сваком животу се јавља другачији фрагменат света. И важно је то, да ли тај фрагменат има више добра или зла.

1. Да би човек био срећан, треба да буде задовољан својим животом, а да би био задовољан својим животом, треба да, овако или онако, буде задовољан светом. Јер, ничији живот није изолован; живот човека не обухвата само оно што се одиграва у њему самом, већ и оно што се одиграва у свету који га окружује. Друга је ствар што само незнатан део онога што се одиграва у свету улази у живот појединачног човека, а од тога само део утиче на његову срећу.

Не утичу само појединачни догађаји који се одигравају у свету, утиче и општа структура света, а бар слика те структуре коју је човек себи створио. Свако има некакву слику света, а од те слике света зависи и то како осећа свој живот. Свако оцењује свој живот према томе шта очекује од света; а шта очекује од света, то зависи од тога како замишља свет. Слика коју је створио о свету, о његовој вредности, о превази у њему добра или зла зависи од тога шта му се у животу догодило, али то што му се догађа интерпретира зависно од слике света коју је себи створио. Ако је слика ружичаста, онда ће догађаје који долазе видети ружичасто, али, видеће их сиво, ако је слика сива. Задовољство животом и задовољство светом се најчешће међусобно везују, јер према свом животу човек ствара слику света, а према слици света интерпретира свој живот.

Отуда задовољство животом има две компоненте: личну и ванличну. А пропорција међу њима може бити различита. У животу неких људи све што је лични фактор — као њихово здравље, карактер, способности — делује беспрекорно и могло би допринети њиховој срећи, али унесрећују их догађаји који се одигравају у спољашњем свету и који отуда продиру у њихов живот, као пораз њихове отаџбине, смрт блиских. Или, не тичу их се чак порази и смрти, већ им читав свет изгледа без смисла, без циља, без вредности.

Али, с друге стране, има таквих који узроке незадовољства имају у себи, у свом животу. Њихови лични услови су лоши, болесни су, неспособни, не умеју да дођу до било чега, да остваре било шта, немају положај ни признање; њихов живот им изгледа у толико гори што виде да у свету постоје добра, да у њему човек може да буде срећан, да су други људи здрави, способни, да их друштво цени. Могуће је да се, мислећи тако, варају; то је веома честа илузија, да нам услови других људи изгледају бољи од наших,²⁾ да се срећа јавља тамо, где нас нема. Али, погрешан суд о свету може такође да доприноси незадовољству као и прави суд.

Ипак, у сваком случају, постоје те две варијанте незадовољства животом: незадовољство само самим властитим животом и незадовољство светом. При томе, незадовољство властитим животом изгледа бољније кад се јавља зајдено са позитивном оценом света и уверењем да се у свету ипак може наћи задовољство и да су га други заиста нашли.

2. Човек је склон да очекује срећу од света; сматра да ће бити срећан ако наиђе на добре спољашње услове. Међутим, животно искуство га обично учи да ти спољашњи услови нису тако важни, да су додатни фактор који није одлучујући, како је то формулисао Аристотел. А Епикур је изражавао исту мисао, говорећи да срећа „није дар богова“; човек се мора сам за њу постарати. У новије време то је још више истицано, у XVIII веку то је већ припадало тезама школске филозофије, да „срећни и несрећни случајеви представљају мали део људске среће и несреће“.

То исто је увек понављала народна мудрост, да је свако „ковач своје среће“. Ову пословицу употребљавали су Римљани, цитира је Салустије, позивајући се чак на конзула Апија Клаудија, из 30. год. пре нове ере: »*Appius nit fabrum esse suae quemque fortunae*«; цитира је и Корнелије Непос. Од Римљана су је изгледа преузели сви европски народи.

Ова, стално понављана, сентенција несумњиво је истинита. Али — у њој је само половина истине. Срећа је у нама. Али, не обавезно због нас. Сами је стварамо, али је не стварамо из себе — слично као што се не хранимо собом. Јер, то су две различите ствари. Да ли срећа зависи више од спољашњих услова или, пак, од самих нас, од нашег става — то је једна. А друга: какав је тај наш став који треба да обезбеди срећу? Кад се затварамо у себе или, пак, кад прихватамо свет и интересујемо се за њега? Може се сматрати пре овај други. Морамо имати нешто, што ће нам дати срећу. Може то да буде важна или чак ситна ствар, али без ње нећемо искресати срећу, слично као што нећемо искресати ватру, ако немамо ошта да крешемо кресиво. Ако је човек нечему привржен и нечим заузет, онда има више изгледа за срећу од онога ко је привржен само себи и само собом заузет. „Срећан је онај ко се потпуно предаје каквој ствари, кога потпуно ансорбује стварност брига, догађаја, боја, тонова, проблема, а не онај ко стално види самога себе пред бригама и поред догађаја. Људи су давно тога били свесни... Зато су одвајкада налазили средства против самосвести: трудили су се да подражавају безбрижност и наивност деча, испуњавали су слободно време лудим забавама, темпераментним играма, такмичењима и реалном естетском контемплацијом“.³⁾ Слично је једном написао Берtrand Расел: „Ништа није тако досадно као бити затворен у самоме себи, а ништа не даје толико ведрине као обраћање пажње и енергије на спољашњост“. А још раније, у

ПОВЕЉА
ОБРОВА

путничкој метафори, сер Томас Браун: „Да бисмо стигли до праве среће, морамо да путујемо до веома далеке земље и чак изван самих самих себе“.

Таква је двојака природа среће: она је унутрашње стање, али захтева помоћ споља; имамо је у себи, али не само захваљујући нама. Сам спољашњи свет нам неће дати срећу, не помаже чак ни најсрећнији живот, ако немамо одговарајући унутрашњи став. Али, унутрашњи став мора да буде усмерен ка спољашњем свету, он мора да испуњава живот, иначе ће он бити сиромашан, досадан. Ову двојаку природу среће видео је Паскал: „Стоици кажу: повлачите се у своју унутрашњост, тамо ћете наћи смирење; али, то није истина. Други кажу: изађите напоље, тражите срећу у забавама, али, ни то није истина, јер долазе болести. Срећа није ни изван нас, ни у нама“.⁴⁾

ПОВЕРА
ОКТОБРА

3. Од читавог спољашњег света у срећи човека сигурно највећи удео имају други људи. „То је човек — како је писао Холбах — човеку најпотребнији за срећу“.⁵⁾ То је вишеструко, како активно, тако и пасивно учешће. Пре свега, то је учешће блиских људи: мајка је потребна за срећу детета, а дете мајци. Ипак, немају удео у срећи само најближи: учитељу су за срећу потребни ученици, писцу читаоци, амбициозном човеку људи који га обожавају и постављају на положај. Некима је изгледа за срећу потребно да им људи завиде на тој срећи. Монтењ је писао да пријатност за њега нема укус ако за њу нико не зна.⁶⁾ Још јасније је то изразио Самјуел Џонсон: „Срећа не значи ништа ако други људи за њу не знају, а значи веома мало ако на њој не завиде“.⁷⁾

То је активни удео других људи у срећи — али, пасивни није ништа мање значајан. Мајка је деци потребна за срећу, не само зато што их воли, већ и зато што она њу воле, зато што брину и мисле о њој. „*Jucundissimum est enim in rebus humanis amari, sed etiam amare*“ — писас је антички писац. А слично пишу и нововековни: „Пријатност љубави је у вољењу и човек је срећнији због осећања које има, него због тога што га је подстакло“.⁸⁾

Човек може да буде фактор нечије среће, а да чак није ни свестан да је то. Велики људи не знају увек колико значе за мале. Али, и обратно, мали људи, чија су имена чак непозната, потребни су великим, као војници генералима, а слушаоци говорницима.

Зато је учешће једног човека у срећи другог различите врсте: путем радњи које обавља и путем тих чији је објекат; тиме што ради за срећног и тиме што овај други ради за њега. Може да учествује, не само својим радњама, већ и својим својствима, на пр. зато што је добар или зато што је леп. А понекад само својим постојањем: дете је срећа мајке, пре него што су се испољила његова својства. На срећу човека не утичу само

поједини људи, већ и групе људи, друштвене групе. Тешко је човеку да буде срећан у земљи, у средини, у класи, у систему, друштвеној атмосфери који су му непријатељски. А такође, у земљи, средини, класи које су несрећне. Среће нема у кући кад је нема у отаџбини. Утицај друштва и његовог система на срећу људи сигурно није мањи од утицаја појединаца; али, њега су мање свесни. Људи се више сећају тога колико дугују доброј мајци или жени, него колико дугују добром друштвеном систему: да, захваљујући њему, живе у сигурности. Лоши друштвени услови долазе до свести јаче од добрих. Људи, углавном, мисле на добро друштвено уређење у коме живе исто тако мало као на добар ваздух којим дишу.

ПОРТАЛ
ПОРТОВА

Истина је да у срећи човека немају удео само људи — имају га и ствари. Али, то су углавном ствари које људи стварају, такве као књиге или уметничка дела. Њихов удео бива и пасиван и активан, оне доприносе људској срећи, не само тиме што их људи читају или гледају, већ и зато што их пишу или сликају. То нису само посебно вредне ствари, већ и оне на које је човек навикнут и за које је везан.

Људи и ствари једнима доносе срећу, другима — несрећу. Често су то исти људи и исте ствари. Иста публика која је извор успеха и радости за једног уметника извор је огорчења за другог. Није ни чудно што, док би једни хтели да што више повећавају своје контакте са светом, јер сваки од њих може да буде извор пријатности, догле други, обазривији или мање поверљиви, ограничавају ове контакте, јер сваки може да буде извор патње.

Ако је некоме нешто потребно за срећу, онда он у својој срећи зависи од тога. Што је више зависан, то је мање — како неки кажу — срећан. Јер, за срећу је потребна слобода, а свака зависност смањује слободу, дакле — антиномија; све што доприноси повећању среће, тим истим доприноси њеном смањењу. Отуда неповерење према стварима које треба да допринесу срећи и отуда циничко-стоички идеал независности, ослобођења од насиља спољашњег света, јер није слободан онај коме су потребне спољашње ствари.

Заиста, ми смо робови многих ствари које су нам потребне, на које смо навикли, које поседујемо. Али, то је донекле неизбежно ропство, донекле није штетно за срећу: не можемо се свега у животу ослободити, свега се лишити, јер живот би постао пустош. Уопштавање је погрешно: ако су неке зависности тешке, то не значи да су такве све. Просечан човек не мисли да слуша стоичаре. А и филозофи проналазе основе за сасвим супротна упутства. Њуман је писао: „Да ли нам уверење да припадамо самима себи доноси срећу? Можда тако мисле веома млади људи и они који стоје на врху успеха. Ови људи претпостављају да је велика ствар радити све према својој вољи, не зависти ни од кога, живети без сталног пот-

врђивања, без сталне молитве, непрестаног прилагођавања својих радњи туђој вољи. Али, током времена ови људи — као и сви други — схватају да независност није створена за човека, да је то стање које не одговара његовој природи, да ће га слобода задовољити тренутно, али да неће безбедно довести до краја“.

4. Посебна појава је то, да срећа једних људи утиче на срећу других. Неки људи доприносе срећи других већ самим тим што су и сами срећни. Постоји — у извесним границама — солидарност међу срећом људи; и то чак двојака.

ПОВЕЉА ОКТОБРА

А. Солидарност, узајамна зависност осећања разних људи се види већ у малим стварима, у малим пријатностима. Пријатно је чинити другима пријатност. Старији, желећи да је учине деци поклонима за Божић, сами при томе осећају пријатност, и то изгледа, двојаку: најпре кад смишљају поклоне, а онда кад их дају. Јер, пријатно нам је кад видимо пријатност коју смо сами направили, а чак нам је пријатно да је унапред замишљамо. Кад се трудимо да некемо угодимо, онда је пријатан резултат труда, али и сâм труд. Солидарност у срећи се не јавља само међу појединцем и појединцем, већ и међу појединцем и групом, друштвеном класом којој припада. Успех групе утиче на успех појединаца који јој припадају. Зато се појединци, једни мање, други више, свесно боре за успех своје групе.

Друга је ствар, што се догађа и супротно: људи се радују кад размишљају о туђој штети и радује се, затим, да су ту штету заиста направили. Тако се не догађа само у рату, већ свуда где постоје антагонизми, ривализације, мржње. Овде се међу осећањима људи јавља супротна веза: незадовољство једнога изазива задовољство другога.

Б. Али, веза међу срећом људи се не јавља само у таквим случајевима. Наиме, није потребно да допринесемо срећи другог човека па да његова срећа појача нашу срећу. Сама слика туђе среће може да нас радује. Јер, срећа ствара око себе атмосферу среће: преноси се једнима од других. У друштву срећних најлакше је бити срећан, како је једном написао Франс. „Међу људима који живе заједно срећа је заразна“ — каже Стендал. Наравно, не радује свака срећа друге и не преноси се свака на њих: према срећи равнодушних људи, други лако задржавају равнодушност, а срећа противника их чак нервира.

Срећа неких других људи је веома потребна за срећу човека, наиме, срећа његових блиских. Зато није истина да свако води рачуна искључиво о својој срећи. Води и о туђој, понекад просто због симпатије, а и зато што му је потребна за његову личну срећу. Јер, несрећа би створила суморну атмосферу и пренела се на њега самог. Уз-

буђује га туђа несрећа и труди се да јој се супротстави из осећања солидарности; јер, мисли да би таква несрећа могла да задеси и њега самог. Сигурно: срећа других, чак кад је човеку потребна, углавном није потребна у тој мери колико лична; и, утолико је мање потребна, уколико се тиче даљих људи. Како каже Пруст, смрт милиона, непознатих нам, далеких људи, коначно, мање нам је непријатна од промаје која на нас саме дуне.

5. Фаворизовање срећних је такође специфична појава: људи понекад подржавају срећне само зато што су срећни. Тиме срећа, не само да је добро, већ за собом повлачи додатне добити, а несрећа, не само да је зло, већ за собом повлачи још додатне губитке. И овде важи принцип да, ко има томе ће још бити додато. Просечан човек може да не воли срећне, јер им завиди, али чува се несрећних, јер их се боји; такав однос коначно иде у корист срећних. „Од несрећног, ах, све бежи као од страшила из пакла“ — каже Мицкјевич у **Прецима**.

ПРЕСТА
ОКТОБРА

Анегдота каже да се Талејрану, кад је био министар за иностране послове, јавио млади човек за место у дипломатској служби. Постојало је слободно место, млади човек је имао јаку подршку и сам је остављао веома добар утисак, дакле, министар му је одмах обећао положај. Млади човек је почео да му захваљује. „Овај положај — рекао је — за мене је утолико важнији, што ми досада никако није ишло од руке, увек сам био несрећан“. Али, Талејран га је прекинуо: „У том случају, повлачим обећање, немам положаје за несрећне“.

Основа оваквог негативног односа према несрећнима и позитивног према срећнима је, између осталог, вера у серијско јављање среће и несреће („ако је досада био несрећан, онда ће бити и даље“) и могућност преношења среће и несреће („срећни доноси срећу, а несрећни несрећу“). Зато људи избегавају несрећне и желе да бар своје ствари не везују са њиховим стварима. Једном од поглавља у **Oraculo manual** Балтесар Грасијан дао је наслов **Треба да познајемо срећне, зато да бисмо се могли служити њима и несрећне, зато да бисмо их могли избегавати**.

Наравно, има и таквих који су склони дружењу са несрећнима. Стреме ка њима из добра срца и хришћанске љубави; или, пак, зато што се — поредећи се — сами осећају срећни кад наоколо виде мање срећне од себе. Али, други имају аверзију према слабим, сиромашним, онима који пате, несрећним. Тако је нарочито у друштвеним елитама. „Велики свет (**le beau monde**) — тако је писао Балзак — гура из свог друштва несрећне као што човек јака здравља уклања из свог организма факторе који изазивају болест. Он има одвратност према патњама и неуспесима, боји их се као епидемија и никада се неће колебати кад треба да изабере између патње и пакости“.)

6. Зависност људске среће од света најјасније се показује у проблему усамљености: да ли је човек срећан међу људима или без њих. „*Tout notre mal —* писао је Ла Бријер — *vient de ne pouvoir être seul*“⁽¹⁰⁾ — били бисмо срећни кад бисмо могли да будемо усамљени. Међутим, други тврде сасвим супротно, да ништа није тако мучно као усамљеност и да бисмо били срећни кад не бисмо били усамљени. Тако су крајње противречна мишљења на ову тему.

Али, истина изгледа баналнија, не тако крајња и ефектна као Ла Бријерово мишљење или мишљење његових противника. Потпуни усамљеници су међу људима у мањини, а исто тако консеквентни непријатељи усамљености; просечан човек не припада ни једнима ни другима. Друштвеност се сматра природном склоношћу човека (о томе се говори од Аристотела, а Ниче је писао да за усамљеност човека тек треба васпитати); али, ретки су људи које у извесним периодима није привлачила усамљеност. Усамљеност радује исто тако као што радује људско друштво: они нас радују онда кад су нам потребни. А просечном човеку је потребна самоћа исто као што му је потребно друштво. Она му прија кад је уморен друштвом, а друштво му је најпријатније онда кад је уморан од самоће. Вованарг је писао да је усамљеност за човека као дијета. Али, људима којима је потребна дијета, у некој другој прилици, потребно је интензивно храњење. Усамљеност је пријатност за оне који је желе и муча за оне који су на њу приморани. Они се муче још више кад виде да други нису усамљени; зато је осећање усамљености, ако је непријатно, још непријатније кад се доживљава међу људима.

Пријатности друштва, наводно, долазе од људи са којима општимо, а пријатности усамљености, наводно, од нас самих. Ипак, истина је да пријатност општења са људима долази често од нас самих. А, опет, пријатности усамљености не долазе само од нас: настају захваљујући природи, књигама које у самоћи читамо, разноврсним стварима на које тада наилазимо. Јер, потпуна усамљеност, у којој не би биле прекинуте само везе са људима, већ и са природом и људским производима, таква усамљеност не постоји. Није постојала ни за Робинсона на пустом острву; не постоји за заробљенике у самици. Они који су у животу изабрали усамљеност нису обавезно стајали пред дилемом: општити са људима — или општити са собом; могла је да постоји и друга дилема: општити са људима — или општити са природом. „Ако је човек срећнији у самоћи него у светском животу — писао је Шамфор — онда, не долази ли то отуда што се у самоћи мисли о стварима, а у свету је човек приморан да се бави људима“⁽¹¹⁾

Друштвене пријатности су разноврсне, јер је разноврсно људско друштво. Али, заиста, није мање разноврсна људска усамљеност: ко не општи са људима, он општи

са природом или књигом које на разне начине испуњавају његову усамљеност. Дакле, и усамљеност је извор разноврсних пријатности.

У прилог усамљености давани су вишеструки аргументи, нарочито два: 1. Човек је — говорећи Шопенхауеровим речима — само са самим собом у потпуној хармонији“. Ипак, овај аргумент није уверљив; искуство учи да а) човек није увек сâм са собом у хармонији, а међутим б) бива у хармонији са другим људима и таква хармонија највише усређује. 2. Други аргумент говори да само независност даје срећу, а независан је само усамљен човек. И овај аргумент није уверљив; искуство учи да се а) срећа може наћи и у зависности, а чак се може тврдити да ће — како каже Ферстер — „само у општењу са људима човек пронаћи своју природу, развити своја својства, појачати своје снаге: живети пуним животом.¹²⁾ б) живећи са људима, човек, истина, мора да им се прилагоди, али то прилагођавање је најчешће површно и мало опасно.

Међутим, извесно објашњење лепота усамљености изгледа да се налази у овоме: она је привлачна због пријатности које људи очекују, општећи са природом и самим собом; јер, таква је природа људи, да су само онда способни да се баве природом и самима сабом кад их не привлаче други људи. Или, пак, више воле усамљеност, пошто се боје непријатности које су неодојиве од општења са људима: млади често избегавају људе, јер их не познају и боје их се, а стари, јер их познају сувише добро.

Међу бројним аргументима који говоре против усамљености посебан је онај који даје Гете у **Вертеру**: „Пошто смо тако створени да упоређујемо све са собом и себе са свим, дакле, срећа и несрећа се налазе у објектима са којима се поредимо, и зато није ништа опасније од усамљености“. У овом аргументу премиса је исправна, али закључак не произилази из ње, произилази пре да је опасно општење са људима; поредећи њихову судбину са својом судбином, истина, можемо добити, али пре губимо, јер смо склони да идеализујемо судбину других људи. И сâм Гете, као светски човек и тако срећан у свом светском животу, говорио је, ипак, крајем живота Екерману да би био срећнији да је могао више да живи у самоћи.

Зависно од психичког типа коме човек припада, за срећу је потребно више општења са људима или више самоће. Једнима је потребно више, другима мање утисака и импулса споља: једни су слични пауцима који снују из себе паучину, други пчелама које носе мед у кошнице. Песимисти, по природи ствари, више воле самоћу, јер ограничава контакте са светом који је, по њиховом мишљењу, лош, а оптимисти стреме ка људима да би имали што више контаката са светом. Романтизам је хвалио усамљеност, а позитивизам општење са људима. Различити однос

према усамљености и према људима дели свакако више појединце него епохе: било је позитивиста који су, поред својих теорија о подруштвљавању, по природи били усамљеници и романтичари који су водили друштвени живот, мада су у својим теоријама славили усамљеност. Самоћа лако постаје досадна просечном човеку, а привлачи људе са интензивним унутрашњим животом. Зато је Шопенхауер могао да тврди да човек воли усамљеност пропорционално властитој вредности. Али, Паскал је писао да је „пријатност самоће нешто несхватљиво“; а Балзак, да је „самоћа празнина“, Русоу је усамљеност била досадна, Мопасана је испуњавала ужасом. Ипак, ове вредности нису недостајале писцима. Они су само представљали другачији психички тип, са другачијим потребама.

Ако питање усамљености, њених врлина и мана, њеног удела у срећи и несрећи људи изгледа нејасно, онда то долази због вишезначности израза:

1. Усамљен је онај ко не долази у додир са људима. Таква усамљеност је могућа само на пустом острву или у хелији пустињака. Она није слична тој другој усамљености на коју су људи навикли да се жале и о којој је још Расин писао да се у великим градовима може наћи — мада су сусрети са људима у њима неизбежни.

2. Усамљен је онај ко не општи са људима, то значи, не размењује са њима мисли, осећања одлуке, макар са њима и стално долазио у додир. Овде се општење са људима схвата као непосредно и узајамно— и у том смислу је усамљен онај ко са људима општи само посредно, преко књига или уметничких дела.

3. Усамљен је онај ко није везан јаким осећањима са људима, макар са њима општио веома много. То је усамљеност која не боли све, али је зато најболнија: „Нико ме не воли, нико не мисли на мене“. Ова усамљеност бива удео оних који долазе у додир са људима и опште са њима веома много. А најзад:

4. Усамљен је онај ко није ничим везан са људима, никаквим заједничким стварима или интересима. У том смислу, „свако умире сâм“, како је писао Паскал;¹⁴⁾ у том смислу, смрт је потпуна усамљеност, „смрт, та последња усамљеност и слобода“, како каже Стаф. Али, и живи као да понекад осећају баријеру која их одваја од осталих људи, осећају недостатак важних заједничких интереса и дубљег споразумевања. Сваки човек изгледа као да је посебан свет, а међу тим световима не постоји повезаност. Ту метафизичку усамљеност, која се налази у основи индивидуалног постојања, једни дубоко осећају, а други, које задовољавају површне везе које их повезују са људима, је не примећују.

Супротност усамљености је, у једном случају, дружење са људима, у другом — општење са њима, у трећем — осећајна повезаност са њима, у четвртном — поседовање са њима солидарних ствари. Другим речима, у једном случају, све везе, а у другом, специјалне везе: друштвене, осећајне, метафизичке.

Кад се различити људи жале на усамљеност, онда се један жали на то да живи у забити; други да, мада се дружи са људима, нема са ким да размени мисли; трећи да, мада размењује са људима мисли, ипак су му сви страни, ни са ким не може да успостави срдачније односе; најзад, четврти да се, чак међу блиским и срдачним људима, у дубини душе, осећа усамљен. А кад људи траже усамљеност, онда углавном у ова два прва значења: желе да се ослободе површних веза са људима, светских и друштвених веза, а не дубљих осећајних веза. У том смислу је писао Монтењ: „Најважнија ствар на свету је умети ослањати се на самога себе“.¹⁵ И, углавном, у ова два значења, и само у њима, људи могу да одлучују да ли ће бити усамљени: могу да успостављају и не успостављају светске и друштвене односе, а већ не могу у истој мери да располажу осећајним везама.

ПОБЕДА

НАПОМЕНЕ

1. Слично О. Хаксли (A. Huxley) — говори чак полушалајиво, да се књижевност храни несрећом и нестаће кад човечанство буде у будућности срећно: „Срећни немају књижевност“. Those Barren Leaves, str. 57: »At some distant future date, when society is organized in a rational manner... when endocrine glands have been taught to function in perfect harmony and diseases have been suppressed, all our literature of conflict and unhappiness will be seen strangely incomprehensible... Joy will take the place of suffering as the principal theme of art; in the process, it may be, or will cease to exist. A happy people, we now say, has no history; and we might add that happy individuals have no literature«.

2. Гете (Goethe) овако представља механизам ове илузије: „Често осећамо да нам нешто недостаје и чини нам се да управо то, што нам недостаје, поседује неко други коме придајемо све то што сами имамо, и осим тога, још неко идеално задовољство. И ето, срећни је сасвим готов: наш властити производ“.

3. J. Pieter, **O pochodzeniu filozofii** (О пореклу филозофије), »Przegląd Filozoficzny«, 1939.

4. B. Pascal, **Pensées**, I, 9 bis.

5. P. A. Holbach, **Système de la nature**, s. 249, upor, s. 288.

6. M. de Montaigne, **Essais**: »Nul plaisir n'a gout pour moi sans communication«.

7. S. Johnson, **The Idler**, s. 80.

8. Le Rochefoucauld, **Maximes** . . .

9. H. de Balzac, **La peau de chagrin**, 1832.

10. J. de la Bruyère, **Les caractères de Theophrats traduit du grec, avec les caractères ou les moeurs de ce siècle**, 1687.

11. Chamfort, **Caractères et anecdotes, Oeuvres**, 1795: »On est plus heureux dans la solitude que dans le monde, cela ne vient-il pas de ce que dans la solitude on pense aux choses et que dans le monde on est obligé de s'occuper des hommes«.

12. F. W. Foerster, **Politische Ethik**, 1933., izd. 3.

ПОРБА
УР БОРА

13. J. P. Eckermann, **Gesprache mit Goethe**, разговор од 27. I 1824.

14. B. Pascal, **Pensées**, XIV, 1: »On meurt seul, il faut donc faire comme si on était seul«.

15. M. de Montaigne, **Essais**, I, pogl. XXXVIII: »La plus grande chose du monde c'est de savoir estre à soy«.

*

Владислав Татаркјевич (Władysław Tatarkiewicz) (1886—1980) један је од највећих пољских филозофа, естетичара и историчара уметности XX века. Татаркјевич је студирао у Цириху и Берлину, где је и докторирао, а по повратку из иностранства радио као професор на Варшавском, Виљненском и Краковском универзитету. Објавио је велики број дела из естетике, филозофије и историје уметности, од којих су свакако најзначајнија:

Историја филозофије (Historiafilozofii)

Историја естетике (Historia estetyki)

Историја шест појмова (Dzieje szesciu pojęć) (Ово дело је и код нас преведено)

О савршенству (O doskonalosci)

Parerga

О срећи (O szczesciu)

Есеј **Срећа и свет** (Szczescie i swiat) је из књиге **О срећи** (Władysław Tatarkiewicz **O szczesciu**, PWN, Warszawa, 1973, izd. VI)

с пољског превела
Љубица Росић